WAGENINGEN UR
For quality of life

KENNIS·ONLINE

JAARGANG 6 - MEI 2009

Wageningen UR-onderzoek voor LNV

Landelijk gebied en natuur

Thema Natuur zonder grenzen

Open grenzen voor natuur

Otters redden moerasgebieden

www.kennisonline.wur.nl

Natuur zonder grenzen

De Oostvaardersplassen, de Veluwe en de Waddenzee zijn gebieden om trots op te zijn, maar internationaal gezien is de Nederlandse natuur van postzegelformaat. Ook kunnen planten en dieren in Noordwest-Europa niet gaan en staan waar ze willen. Vandaar een themanummer over natuur, dat over grenzen heenkijkt.

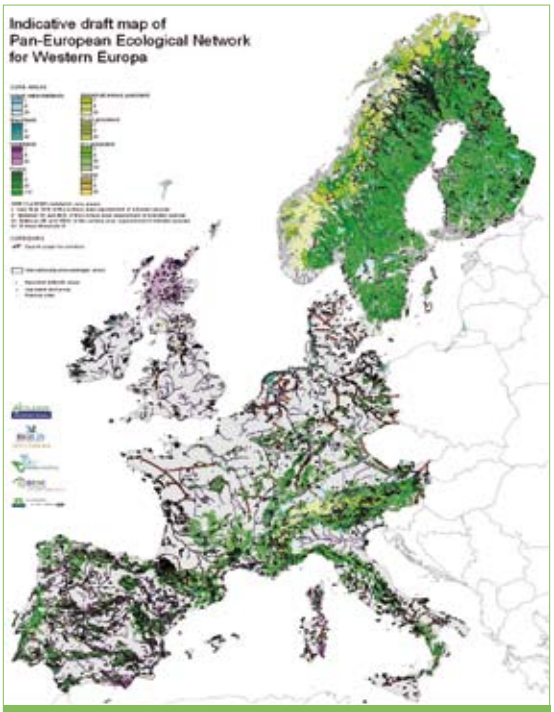

Een schets van PEEN, het Europese plan voor een netwerk van natuurplannen.

"Wij zijn heel trots op onze Veluwe, maar als we op Europees niveau kijken, valt het gebied in het niet", zegt Rob Jongman op pagina 5. Jongman doet onderzoek naar een pan-Europees ecologisch netwerk, een Europese EHS. Om soorten duurzaam te kunnen laten voortbestaan en de kans te geven om te reageren op de veranderingen in hun leefgebieden, zijn we afhankelijk van de natuur van omringende landen. Maar misschien is het natuurbeleid in Nederland juist door die schaarste aan grote natuur verder dan in de buurlanden.
De belangrijkste ontwikkeling in het natuurbeleid is Natura 2000, een Europese lijst met de belangrijkste natuurgebieden. Invoering verloopt niet zonder problemen in Nederland; betrokkenen zijn bang dat er niets meer mag in een Natura 2000-gebied. Een blik over de grens geeft troost. Ook daar gaat het niet soepel, al verschillen de problemen. In Nederland maken recreanten zich druk over wat er nog mag op de Friese meren, in Engeland zijn juist de wandelaars bezorgd over toegankelijkheid.
Verder de otter (pagina 3), die verhuisde van Oost-Europa naar de Weerribben en helpt daar nu de libelles. Otterdeskundige Hugh Jansman: "Voor een libel als de groene glazenmaker loopt niemand warm, maar bij een otter begrijpen veel meer mensen de maatregelen."
Claire Vos pleit op de achterpagina voor Europese netwerken van bossen en moerassen. Die zijn vooral belangrijk om honkvaste soorten de kans te geven om de klimaatverandering bij te benen. Via nog aan te leggen verbindingen tussen natuurgebieden kunnen zij dan naar het koelere noorden verhuizen.

KIES VOOR KENNIS·ONLINE

Voor alle informatie over het Wageningen UR-onderzoek voor het ministerie van LNV

Internet
- Nieuws & agenda
- Projectinformatie
- Onderzoeksresultaten
- Archief
- Helpdesk LNV-kennisvragen

Magazine
Maandelijkse uitgave met achtergronden over de thema's:
- Landelijk gebied en natuur
- Duurzame productie
- Ketens, voedsel & diergezondheid

E-news
Iedere twee weken het actuele nieuws in uw mailbox.

Abonneren op het magazine en e-news is kosteloos! Kijk op www.kennisonline.wur.nl

COLOFON

Kennis Online is een uitgave van Wageningen UR. De nieuwsbrief is voor LNV-medewerkers en anderen die belangstelling hebben voor het beleidsrelevante onderzoek van Wageningen UR. Kennis Online kent drie thema's: Landelijk gebied en Natuur, Ketens, Voedsel & Diergezondheid en Duurzame productie. Iedere twee weken verschijnt er tevens een elektronische nieuwsbrief.

Uitgever
Wageningen UR
Postbus 9101
6700 HB Wageningen

Tekst en realisatie
Bureau Bint
Yvonne de Hilster
Korné Versluis

Fotografie
Theo Tangelder
Hugh Jansman

Vormgeving
Communication Services, Wageningen UR

Redactiecommissie
Frank Bakema
Bram ten Cate
Kees Hendriks
Tia Hermans
Bert Jansen
Betsy Luurs
Petra Schlooz
Marry van den Top

Redactieadres
Wageningen UR
Communication Services
t.a.v. Kennis Online
Postbus 409
6700 AK Wageningen
www.kennisonline.wur.nl
E-mail: kennisonline@wur.nl
Tel.: 0317 - 48 54 74

Otters redden moerasgebieden

Het uitzetten van diersoorten die uit een gebied zijn verdwenen, draait om meer dan het behoud van de soort. Dat stelt Alterra op basis van ervaringen met de herintroductie van otters. Met de otter als ambassadeur is de afgelopen twintig jaar de hele natte natuur er sterk op vooruitgegaan.

De Nederlandse otter wacht op verbindingen met Duitse moerassen voor vers bloed.

De laatste Nederlandse otter stierf eind jaren tachtig. “Het tekende de slechte staat van de natte natuur”, vertelt Hugh Jansman van Alterra. Hij pleitte halverwege de jaren negentig als één van de eersten voor de kunstmatige terugkeer van de otter. De overheid en natuurorganisaties sloegen de handen ineen om het leefgebied van de otter sterk te verbeteren. Als plek daarvoor werd gekozen voor de Overijsselse natuurreservaten de Wieden en de Weerribben.

Herstel

Met het aanleggen van verbindingen tussen versnipperde watergebieden en het herstel van de waterkwaliteit kwam de otter niet zomaar terug. “Het gebied was na alle inspanningen weer geschikt leefgebied voor de otter. Toch zou het nog minstens vijftig jaar hebben geduurd voordat de otters op eigen kracht weer een levensvatbare populatie in Nederland konden hebben opgebouwd”, concludeerde Jansman toen op basis van onderzoek. Op advies van Alterra besloot het ministerie van LNV toen tot herintroductie.

Sinds 2002 zijn er 29 otters uitgezet. De eerste vijftien werden losgelaten in de Weerribben, en later kregen De Wieden en Rottige Meenthe nieuwe bewoners. “De soort heeft zich vervolgens spectaculair snel weten te vestigen”, vertelt Jansman. Het hele uitzetgebied is gekoloniseerd. Ook in de Lindevallei, Oldematen en het Brandemeer zitten otters.

Veel andere soorten profiteerden van de herstelmaatregelen. Zo is de krabbescheer – een waterplant – weer terug dankzij de verbeterde waterkwaliteit, en profiteren trekkende ringslangen, vlinders en andere dieren van de nieuwe ecologische verbindingen. “De herintroductie draait niet alleen om het behoud van de betreffende soort. De otter komt op vele plekken in Europa voor en was uiteindelijk ook wel naar Nederland gekomen. Maar door dit project is de natte natuur in korte tijd enorm verbeterd”, vertelt Jansman.

Volgens hem is de otter een zeer ‘succesvolle ambassadeur’ gebleken. “Jarenlang waren moerasgebieden ondergeschoven kindjes. Dankzij de otter is dit omgeslagen en is er geld gekomen om de natuurkwaliteit te verbeteren en gebieden te verbinden. Voor een libel als de groene glazenmaker loopt niemand warm, maar bij een otter begrijpen veel meer mensen de maatregelen.”

Natte as

Vorig jaar zijn officieel de laatste otters uitgezet. Toch is de toekomst van de otter nog niet gewaarborgd. “Nederland moet voortmaken met het realiseren van de natte as”, waarschuwt Jansman. Er is namelijk behoefte aan nieuwe dieren uit het buitenland om de nu al bestaande inteelt te doorbreken. “Het gebied is vol, maar wel met dieren die iets teveel aan elkaar verwant zijn. We hebben nog geen afwijkingen gevonden, maar vers bloed is zeer gewenst.”

Nieuwe otters moeten nu zelf naar het gebied zien te komen. Voordat de dieren vanuit Duitsland veilig ons land kunnen bereiken, zijn volgens Jansman nog veel veilige verbindingen tussen moerasgebieden nodig. Als het langer dan tien jaar gaat duren voordat meerdere buitenlandse otters zelfstandig ons land hebben bereikt, dan pleit hij voor bijplaatsing van dieren om verdere inteelt te voorkomen. “De internationale natuurbeschermingsorganisatie IUCN gaat dit jaar de herintroductie van de otter evalueren en op basis daarvan aanbevelingen doen. De overheid kan dit gebruiken voor haar besluitvorming.”

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Hugh.Jansman@wur.nl 0317 - 48 57 79

‘De natuur in Noordwest-Europa is de meest versnipperde ter wereld’

Open grenzen voor natuur

Om de biodiversiteit te versterken moeten dieren en planten kunnen gaan en staan waar ze willen. Natuurgebieden moeten daarom op Europees niveau op elkaar aansluiten. Onderzoekers van Wageningen UR maakten een eerste kaart van zo'n ecologisch netwerk. De praktische uitwerking vraagt nog veel afstemming tussen lidstaten.

Dieren en planten hebben geen paspoort nodig om de grens over te komen. Ze worden eerder tegengehouden door de verstedelijking. Edelherten in West-Europa hebben daar bijvoorbeeld last van, zo heeft onderzoek van Alterra naar de samenhang tussen bestaande en mogelijke leefgebieden voor de soort laten zien. Potentieel leefgebied is er genoeg, maar dat ligt vaak in geïsoleerde gebieden.
De natuur in Noordwest-Europa is de meest versnipperde ter wereld. Dieren en planten kunnen zich hierdoor moeilijk over grotere afstanden verspreiden. Populaties verzwakken door het gebrek aan uitwisseling van individuen tussen gebieden, wat de al kwetsbare biodiversiteit in Europa verder onder druk zet. Ook dieren en planten die door de klimaatverandering moeten verhuizen naar geschiktere leefgebieden, stuiten op de grenzen van de natuurgebieden.
Om soorten duurzaam te kunnen laten voortbestaan en de kans te geven om te reageren op de veranderingen in hun leefgebieden, willen de Europese landen een Europees dekkend netwerk realiseren van internationaal en nationaal beschermde gebieden en verbindingszones. Nederland heeft groot belang bij dit Pan-Europese Ecologische Netwerk (PEEN), zegt Rob Jongman van Alterra. "Wij zijn heel trots op onze Veluwe, maar Europees gezien valt het gebied in het niet. We zijn afhankelijk van de natuur van omringende landen."

Kaart

Onder Jongmans leiding publiceerde Alterra in 2006 een kaart met daarop de belangrijkste bossen, moerasgebieden, graslanden en andere belangrijke natuurgebieden in West-Europa, plus de al bestaande verbindingen, op basis van beschikbare gegevens. "Hierna hebben we alle landen gevraagd welke natuurgebieden uit hun land zij in het netwerk vinden thuishoren", vertelt Jongman. De aanpak leverde direct discussies op. "In Nederland hechten we bijvoorbeeld veel waarde aan cultuurlandschappen, terwijl Frankrijk daar vanuit het natuurbeleid weinig aandacht voor heeft", illustreert hij.
De uiteindelijke kaart is volgens de onderzoekers dan ook nadrukkelijk bedoeld als een indicatie en niet als een blauwdruk voor de uiteindelijke begrenzingen van het ecologisch netwerk. Wel bevestigde het overzicht opnieuw de versnippering en wordt duidelijk dat West-Europa een enorme taak wacht.

Trekkersrol

Ondanks zijn bescheiden natuuraandeel heeft Nederland een trekkende rol in de realisatie van het Europese ecologische netwerk. "We hebben veel ervaring met ontwerpen dankzij de ontwikkeling van Nederlandse Ecologische Hoofdstructuur", zegt Jongman. Nederland is in 1990 als eerste land begonnen met de ontwikkeling en uitvoering van een EHS. Andere landen zijn nog lang niet zover. Zo is Frankrijk nog bezig met een voorstudie. Jongman: "Wij kunnen onze deskundigheid inzetten voor de rest van Europa."
Het gaat niet alleen om de voortzetting van de Nederlandse EHS en de aanleg van verbindingen, maakt Jongman duidelijk. "We moeten een gezamenlijk beleid ontwikkelen. Als het ene land alles doet om bepaalde vogels te beschermen, maar een ander land ze vervolgens afschiet, levert dit conflicten op. Overleg met onze buren is dus noodzakelijk. Zeker nu het klimaat en het landgebruik veranderen. Wat zijn de ontwikkelingen? Hoe veranderen de trekroutes van vogels en hoe gaan de landen hiermee om? We moeten het gezamenlijk eens worden over welke landen waarvoor verantwoordelijk zijn."
Afstemming is ook belangrijk om natuur te kunnen monitoren. Ieder land doet dat nu op zijn eigen manier. "In ons land houdt een tiental organisaties, zoals Sovon of de Vlinderstichting, natuurgegevens bij. Duitsland heeft veel minder van dit soort ngo's, waardoor er ook veel minder gegevens zijn."
Ook verschilt de manier waarop landen meten. Zweden bekijkt bijvoorbeeld hoeveel planten er groeien in een stelsel van vierkante kilometers, terwijl Hongarije dit doet op basis van zeshoeken. "We moeten gezamenlijk als Europese Unie de ontwikkelingen rapporteren. Gaat het goed met de biodiversiteit of niet?" zegt Jongman. Om dat te ondersteunen is vorig jaar het Europees Biodiversiteit Observatie Netwerk (EBONE) van start gegaan. Het is de Europese bijdrage aan de *Group on Earth Observations Biodiversity Observing System* (GEOBON), een samenwerkingsverband van regeringen en internationale organisaties, opgericht na de VN-top voor duurzame ontwikkeling in Johannesburg in 2002.
De eerder opgestelde kaart van Europese natuur is een belangrijke aanzet geweest voor EBONE. Daarnaast liet het opstellen van de indicatieve kaart zien dat de vorming van het natuurnetwerk op meer problemen stuit dan landgebruik. "De organisatie is een groot knelpunt", zegt EBONE-coördinator Jongman. "Negenentwintig landen moeten tot een gezamenlijke strategie komen. Daarbij hebben we te maken met meer dan honderdtwintig autoriteiten. Spanje heeft bijvoorbeeld zeventien autonome regio's en Duitsland zestien deelstaten met ieder een eigen visie."

Buren

Als een autoriteit een andere visie heeft op natuurbeleid en zich beperkt inzet voor aansluiting op het ecologisch netwerk, verloopt het overleg soms stroef. "Nedersaksen werkt bijvoorbeeld niet actief mee aan het Duitse ecologische netwerk, maar het is wel een belangrijke Nederlandse buur."
Alle landen op dezelfde manier de ontwikkelingen in de natuur laten bijhouden is ook lastig. "Wel kunnen we gezamenlijk doelen opstellen: welke soorten meten we, welke ecosystemen analyseren we, en hoe", zegt Jongman. "Met internationaal opgestelde protocollen en nieuwe technieken voor databeheer hopen we de gegevens straks als een samenhangend geheel te kunnen presenteren, en niet per land."
Ook andere continenten werken momenteel aan het verbinden van databases en opstellen van richtlijnen. Uiteindelijk moeten deze technieken en systemen als EBONE bijdragen aan een wereldwijd waarnemingssysteem voor biodiversiteit, en zo bijdragen aan de Agenda 21, het uitvoeringsplan van de VN-top voor duurzame ontwikkeling in Rio de Janeiro in 1992, waar de millenniumdoelen op zijn gebaseerd.

Kennisbasis	Inrichting en gebruik groene en blauwe ruimte
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl** **www.ebone.wur.nl**
Contact:	Rob.Jongman@wur.nl 0317 - 48 18 24

Saskia van den Brink, LNV-programmadirectie Natura 2000

Impuls voor een moeilijk dossier

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit reorganiseert. Beleidsdirecties worden samengevoegd en opnieuw opgetuigd. Naast de vaste directies komen er ook tijdelijke directies. Saskia van den Brink is lid van het managementteam van de programmadirectie Natura 2000.

Saskia van den Brink: "Natura 2000 staat onder tijdsdruk en krijgt nu extra aandacht."

Waarom een aparte directie voor Natura 2000?

"Er komen in de beleidskern zeven 'vaste' directies. Drie zijn er nieuw: Natuur, landschap en platteland, Agroketens en visserij, en Voedsel, dier en consument. De directies Kennis, Regionale zaken, Internationale zaken en Juridische zaken blijven bestaan. Daarnaast richt het ministerie tijdelijke programmadirecties in, in ieder geval een voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid en een voor Natura 2000, waar ik voor werk. Dit moet de onderwerpen een impuls geven. Het gaat om grote dossiers die onder stevige tijdsdruk staan en waar de minister extra aandacht aan wil schenken. Zo moet Nederland in december 2010 aan de EU laten zien welke gebieden zijn aangewezen voor Natura 2000."

Hoe groot wordt de nieuwe directie?

"We werken met 35 tot 40 mensen. Een deel van hen komt van de Directie Natuur, maar er zijn ook mensen van de directies Kennis en Regionale zaken."

Wat gaan jullie doen?

"We zijn nu druk bezig met de aanwijzingsbesluiten. Er staan 162 gebieden op de lijst om aangewezen te worden als Natura 2000-gebied. Daarvan zijn er al 10 definitief, van 137 zijn de ontwerpen klaar, en in vijftien gevallen wordt daar nog aan gewerkt. In een aanwijzingsbesluit staan de doelen en de begrenzing van een gebied. Wij regelen alle zaken rond die aanwijzingsbesluiten, zoals inspraak, informatieavonden voor belangenorganisaties en omwonenden, input van provincies en overleg met regionale directies. Als de aanwijzingsbesluiten zijn genomen, moeten er beheerplannen worden opgesteld waarin staat hoe de natuurwaarden van de gebieden worden beschermd. Daar zullen wij ook een rol in spelen, maar we staan er niet alleen voor aan de lat. We hebben afgesproken dat diegene die het grootste deel van een gebied in eigendom heeft, het voortouw neemt. Dat kunnen provincies zijn, maar ook LNV zelf of partners als Rijkswaterstaat, veelal afhankelijk van wie het grootse deel van een gebied in eigendom heeft."

Niet iedereen is blij met een Natura 2000-gebied in de achtertuin. Boeren zijn bang dat het hen beperkt in hun bedrijfsvoering. Krijgen jullie veel bezwaarschriften?

"Wij krijgen heel veel inspraakreacties. Ze komen van twee kanten. Van mensen met een bedrijf op het platteland bij een Natura 2000-gebied, die inderdaad bang zijn voor beperkingen. Maar ze komen ook van natuurorganisaties die vinden dat plannen te beperkt zijn. Dat is een spanningsveld, dat dit dossier ook lastig maakt. Wij wonen in een dichtbevolkt land met een grote agrarische sector, en dan is het niet eenvoudig om de natuurwaarden optimaal te beschermen. Stikstofdepositie is bijvoorbeeld niet gunstig voor de natuur. Met gebiedsgerichte plannen proberen we daar wat aan te doen. En ondertussen willen we ook ontwikkelingsruimte houden voor agrarische ondernemers."

Wanneer moet alles af zijn?

"In december 2010 moeten we alle gebieden definitief hebben aangewezen, en zal ook een groot deel van de beheerplannen op stoom zijn. Dan is voor ons de hoofdmoot achter de rug. We zullen nog wel een belangrijke rol spelen bij de verdere uitwerking. Als het goed is gaat het Natura 2000-dossier – inclusief de betrokken ambtenaren – rond 2011 weer terug naar een vaste directie."

Ook discussies bij de buren

De invoering van het stelsel van Europese natuurgebieden, het Natura 2000-netwerk, loopt niet alleen stroef in Nederland. Ook in Duitsland, Vlaanderen en Engeland is discussie, zo laat onderzoek van Alterra zien. Al had het in Nederland misschien wel gescheeld als particuliere grondeigenaren eerder bij het proces betrokken waren geweest.

Hoe verloopt het proces van invoering van Natura 2000 en het beheer van de gebieden in Nederland en omringende landen? Dat heeft Alterra onderzocht via interviews met betrokkenen als overheden, jagersverenigingen, particuliere bosbeheerders, landbouw- en recreatieorganisaties en een literatuurstudie. In Nederland is, net als in Vlaanderen en de Duitse deelstaat Nedersaksen, bij de selectie en aanwijzing van Natura 2000-gebieden vooral gesproken met natuur- en landbouworganisaties. Pas bij de wettelijke aanwijzing zijn particuliere eigenaren geïnformeerd. In Engeland en de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen zijn alle betrokkenen, ook lokaal, vanaf het begin geconsulteerd. “Daar is veel meer Natura 2000-grond in handen van particulieren”, vertelt onderzoeker Irene Bouwma van Alterra. “In Noordrijn-Westfalen was het zeventig tot tachtig procent, terwijl het in Nederland maar dertig procent is. Daarnaast heeft Engeland al een lange traditie in overleg met particulieren over natuurbeheer.”
Discussie over recreatief gebruik van de potentiële gebieden was er vooral in Engeland en Nederland. “In Engeland ging het over wandelaars, in Nederland over watersporters. De Friese meren zijn bijvoorbeeld allemaal Natura 2000-gebied.”

Voorlichting

Vergeleken met de ons omringende landen, was er in Nederland ook meer discussie met de mensen die om de gebieden heen wonen. Dat hangt waarschijnlijk deels samen met de hoge bevolkingsdichtheid en de intensiteit van de landbouw. Maar het komt ook door het late moment waarop de overheid de mensen buiten de organisaties ging voorlichten, vertelt Bouwma. “Als je als overheid zelf alle mensen in het gebied informeert, heb je meer controle over het proces dan wanneer ze het van belangenorganisaties of via via horen.”
Verder heeft Nederland zich als enige een termijn gesteld waarin de beheersplannen voor de gebieden klaar moeten zijn, terwijl er in veel regio’s al gebiedsprocessen liepen. “Er staat dus nogal wat druk op de ketel”, zegt Bouwma. In Vlaanderen heeft het conflict rond de aanwijzing van het Vlaams ecologisch netwerk de discussie rond Natura 2000 beïnvloed. In Engeland en Duitsland wordt merendeels bij bestaande beheersplannen aangesloten, en worden alleen nieuwe plannen gemaakt voor gebieden waar die nog niet bestaan.

Cluster	WOT Natuur en milieu
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Irene.Bouwma@wur.nl 0317 - 48 61 81

Eén getal voor natuurkwaliteit

De strandplevier, één van de soorten die de natuurscore van de Waddenzee bepaalt.

Hoe gaat het met de natuur in de Nederlandse zeeën? Het gaat goed met de drieteenstrandloper, maar slecht met de strandplevier. Goed met de sprot, maar slecht met de wijting. Maar hoe is het dan met dé natuur?

Ecologen van Wageningen IMARES hebben onderzoek gedaan naar de vraag of de natuurkwaliteit van de Nederlandse zee en kust in één getal te vatten is. Dat getal zou de *Natural Capital Index* moeten zijn. Die index wordt vastgesteld door voor een aantal indicatorsoorten het aantal dieren te tellen en dat te vergelijken met een referentiewaarde: het aantal dieren op een tijdstip in het verleden, toen de invloed van de mens op de soort nog klein was. Een soort waarvan nog maar tien procent over is, scoort tien punten. Een soort die vaker voorkomt dan in de referentiesituatie krijgt er nooit meer dan honderd.
De scores voor individuele soorten vormen de basis voor de waardering van een ecosysteem. Een ongerept ecosysteem krijgt zo een score van honderd. Verval van het ecosysteem, waarvan meestal ook een paar soorten profiteren, is dan meetbaar en in een grafiek uit te zetten. In het rapport ‘*Indicator system for biodiversity in Dutch marine waters*’ hebben ecologen geprobeerd een dergelijke berekening te maken voor de Nederlandse kust en zee voor de periodes 2000-2002 en 2002-2004. De natuurscore van de Waddenzee schommelt volgens de gegevens de afgelopen jaren tussen de 68 en 69 procent. Voor het Zeeuwse Deltagebied was dat in deze periodes 79 en 75 procent, en voor de Noordzee 62 en 55 procent.
Iets lagere scores dus, maar of je daar harde conclusies uit mag trekken is nog de vraag. Na de best beschikbare informatie op een rij gezet te hebben over tientallen soorten vissen, vogels, zeezoogdieren en ongewervelden, twijfelen de onderzoekers onder leiding van Erik Meesters of het wel mogelijk is om de Nederlandse mariene natuur in één cijfer te vatten. Historische data zijn erg onzeker, zodat het moeilijk is om de ongerepte uitgangssituatie in beeld te brengen. Bovendien zijn maar voor een beperkt aantal soorten goede data voorhanden.

Cluster	WOT Natuur en milieu
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Erik.Meesters@wur.nl 0317 - 48 73 62

Veluws wild mag gaan zwerven

Wildrasters op de Veluwe worden verlaagd waardoor herten kunnen gaan migreren.

Herten, reeën en wilde zwijnen krijgen vrij baan op de Veluwe. Als ze zich tenminste netjes gaan gedragen in hun nieuwe leefgebieden. Alterra ontwikkelde daarom een plan om hun eerste stappen te monitoren.

Edelherten leven in Nederland alleen in het wild in de Oostvaardersplassen en op de Veluwe. Nu overal wordt gewerkt aan het aan elkaar knopen van natuurgebieden om de biodiversiteit te beschermen en bevorderen, willen de terreinbeheerders op de Veluwe kijken of de rasters deels open kunnen, in het kader van het provinciaal ontsnipperingsplan Hart van de Veluwe. Alterra onderzocht daarom voor het ministerie van LNV, de provincie Gelderland, Nationaal park De Hoge Veluwe en de Vereniging Natuurmonumenten hoe de eerste stappen te zetten naar een vrije wildbaan binnen de Ecologische Hoofdstructuur.
Een eerste vereiste is dat de openstelling goed wordt gemonitord. “De terreinbeheerders willen graag weten wat de gevolgen voor de vegetatie kunnen zijn, als edelherten elders kunnen gaan lopen”, vertelt onderzoeker Geert Groot Bruinderink. “Dat is voor hen een voorwaarde om mee te doen. Want als de begroeiing verandert, kan dat gevolgen hebben voor insecten en andere dieren die daar van afhankelijk zijn. Met de beheerdersverplichting als Natura 2000-gebied kan daar een prijskaartje aan hangen.” Zo zijn ze zuinig op de parelmoervlinders die in het Nationaal park leven, en ook bodembroeders zijn misschien kwetsbaar voor wilde hoefdieren.

Lager hek

Het maken van passages komt vooral neer op het verlagen van het hek, van 2,20 meter naar 1,10 meter, waar edelherten, damherten en reeën overheen kunnen springen. Voor wilde zwijnen komen er poortjes. Die zullen moeflons ontmoedigen, want deze exoten worden niet geacht te migreren.
De dieren zullen volgens Groot Bruinderink snel de openingen in het raster vinden. “Eigenlijk zijn ze de hele dag bezig hun leefgebied te verkennen. Bij rasters zijn altijd veel sporen te vinden. Ze willen echt wel weten wat er aan de andere kant zit. Zeker jonge mannetjes zullen binnen de kortste keren de passage door zijn.”
De afrastering biedt een unieke kans om het verhuisproces en de gevolgen daarvan te bestuderen. “Internationaal is er nauwelijks nog iets over bekend over wie het eerste gaat en waarom. Maar voor plannen over het inrichten van nieuwe leefgebieden heb je dit soort informatie eigenlijk wel nodig.” Het gaat verder om vragen als wat de effecten zijn voor de genetische variatie en structuur van de hoefdierpopulaties, de vegetatie en overige fauna en voor het beheer op langere termijn. Voor de proef hoeft het beheer naar verwachting niet te worden aangepast.
Het idee is om drie passages te maken. Als eerste die tussen het Deelerwoud, in handen van Natuurmonumenten en Nationaal park De Hoge Veluwe. Als de financiering voor dit vijfjarige plan rondkomt, kan dat volgens Groot Bruinderink binnen enkele maanden. Op wat langere termijn zullen er verbindingen komen met Planken Wambuis en met het Infanterie Schietkamp De Harskamp, in handen van en in beheer bij het ministerie van defensie.

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	**www.alterra.wur.nl** publicatie, rapport 1775
Contact:	Geert.GrootBruinderink@wur.nl 0317 - 48 65 68

Nieuwe standaardwerken optimistisch

De boekenreeks 'Europese natuur in Nederland' van Alterra is klaar. Na een eerste deel over de verschillende habitattypen in Nederland en een tweede over Europees beschermde dier- en plantensoorten, verschenen dit voorjaar drie boeken met daarin voor ieder Natura 2000-gebied de dieren, planten en habitattypen die er voorkomen. De informatie is ook digitaal beschikbaar.

Nederland beschikt over een unieke hoeveelheid gedetailleerde gegevens over het voorkomen van planten en dieren in ons land. Onderzoekers van Alterra brachten mede dankzij bijdragen van LNV de data bijeen in een toegankelijk geschreven boekenreeks over Europese natuur in Nederland. "We willen met de boeken een zo breed mogelijk publiek zo goed mogelijk informeren over welke gebieden beschermd zijn en waarom", vertelt Joop Schaminée van Alterra, één van de auteurs.
De eerste twee delen, die Schaminée schreef samen met zijn collega John Janssen, verschenen in 2003 en 2004. Deel drie tot en met vijf behandelen elk een deel van Nederland: Zee en kust, Laag Nederland en Hoog Nederland. De boeken zijn de opvolgers van de inmiddels klassieke reeks 'Wilde planten, flora en vegetatie in onze natuurgebieden', die aan het begin van de jaren zeventig is samengesteld. "Waar de toon destijds somber en zelfs cynisch was, stralen de boeken nu optimisme uit", zegt Schaminée. "In de beschrijvingen van de gebieden valt bijvoorbeeld op hoeveel herstelwerkzaamheden er plaatsvinden. Eerder was het natuurbeheer erop gericht de natuur te behouden, nu willen we het mooier maken en versterken. Dat is echt iets van de laatste tien jaar, en in gang gezet door het Natuurbeleidsplan uit 1990."
Veel mensen zijn bang dat hele gebieden op slot gaan nu ze de status van Natura 2000-gebied hebben gekregen, vertelt Schaminée. "Met de uitgaven willen we een ander geluid laten horen. De boeken laten zien hoe waardevol onze natuur is en dat er nog heel veel wel mogelijk is, alleen niet overal."
De berg gegevens waar de boeken op zijn gebaseerd, is via internet te doorzoeken. Samen met de digitale gegevens vormt de boekenreeks dus een krachtig instrument voor beleidsmakers. "De databestanden maken het mogelijk om vooraf en op basis van harde gegevens beter verantwoorde beslissingen te nemen over of ergens bijvoorbeeld gebouwd mag worden of niet. Dat voorkomt een hoop ellende."

De boeken worden op 28 mei officieel aangeboden aan oud-landbouwminister Cees Veerman, die indertijd zelf het project in gang heeft gezet.

Informatie:	**www.synbiosys.alterra.nl/natura2000**
Contact:	Joop.Schaminée@wur.nl 0317 - 48 58 95

Natuurlijker Vecht dichterbij

Alterra maakte streefbeelden voor het herstel van een halfnatuurlijke Vecht in 2030. Die gaan over het hele Vechtdal, vanaf de Duitse grens tot Zwolle. "Als je echt herstel wilt in een gestuwde rivier, moet je keuzes maken", aldus onderzoeker Gilbert Maas. Je bent er namelijk niet met het graven van een paar nieuwe bochten.

De Vecht is eind negentiende eeuw voor de scheepvaart rechtgetrokken en gestuwd. De kenmerkende planten- en diersoorten, die houden van overzandende en afkalvende oevers en stromend water, leden flink onder het verdwijnen van de rivierdynamiek.
In de jaren negentig deed Alterra voor het eerst onderzoek naar de mogelijkheden voor een halfnatuurlijke Vecht. "De herstelprojecten van de afgelopen jaren, zoals het lokaal graven van bochten, hebben door gebrek aan samenhang onvoldoende effect gehad", vertelt onderzoeker Gilbert Maas. "Voor echt natuurherstel zijn forse ingrepen nodig en een visie op stroomgebiedniveau."
Alterra voedt de visieontwikkeling met kennis over sediment, ruimtegebruik, en grondwater. "Als je een scenario ontwikkelt waarin de rivier zeventien kilometer langer wordt omdat hij opnieuw gaat meanderen, moet je wel onderzocht hebben of er voldoende sediment in transport kan komen", vertelt Maas. Daarom is voor het stroomgebied inclusief het Duitse deel een sedimenttransportmodel gemaakt, al viel het niet mee uniforme data voor het hele stroomgebied te verkrijgen.
Uit de modelberekening werd duidelijk dat er in het Nederlandse deel te weinig aanbod van sediment is om weer dynamische oevers te krijgen. "De Vecht werd tot de jaren veertig van de vorige eeuw gevoed met zand uit grote zandverstuivingen langs de oevers. Die zijn er niet meer, zodat je dat aanbod kwijt bent. Wil je het natuurlijke systeem herstellen, dan zul je de rivier als het ware zand moeten voeren. Dat kan door nieuwe meanders wat krap te graven. Dan gaat de rivier zelf zijn bed verruimen en komt er materiaal vrij voor transport."
Door kennis te leveren speelt Wageningen UR ook een rol in het gebiedsproces, waar onder meer de provincie, drie waterschappen, gemeenten, terreinbeheerders en boeren bij betrokken zijn. De rol van de landbouw is belangrijk bij het herstel, omdat dit past bij het karakter van het Vechtdal als een halfopen cultuurlandschap.

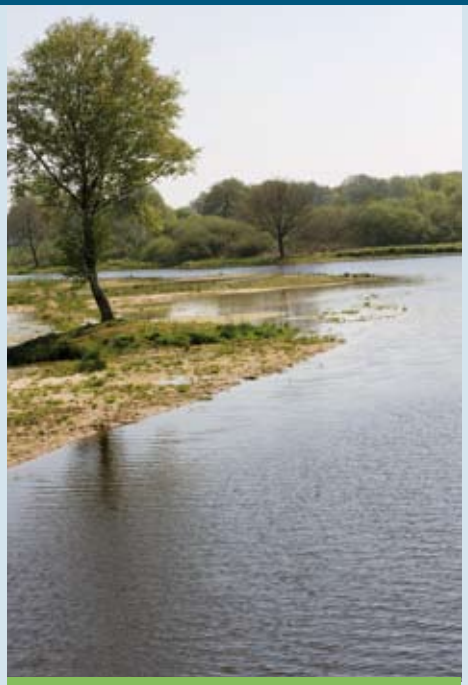

'De herstelplannen voor de Overijsselse Vecht misten samenhang.'

Cluster	Vitaal landelijk gebied
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Gilbert.Maas@wur.nl 0317 - 48 16 49

Beschrijving beschermt Waddennatuur

Om de effecten van grootschalige activiteiten in de Waddenzee te kunnen beoordelen, moet je weten wanneer het systeem onherstelbare schade oploopt. Daar heb je eerst definities van typen natuur en kwantitatieve beschrijvingen voor nodig, maakt een verkenning van Wageningen IMARES duidelijk. Beleidsmakers kunnen daar vervolgens de grenzen mee stellen voor menselijke gedragingen.

Satellietbeeld van de Waddenzee bij Vlieland.

Wageningen IMARES onderzocht de bruikbaarheid van het begrip natuurgrens, ofwel de grenzen waarbinnen een ecosysteem zich nog kan herstellen van aantasting. “Een scholekster moet bijvoorbeeld een bepaalde hoeveelheid voer per dag binnenkrijgen”, legt projectleider Norbert Dankers uit. “Dat moet er niet alleen qua kilo’s zijn, maar ook moet de vogel de tijd hebben zijn voedsel te vinden, zonder al teveel verstoring, en moet het niet te diep onder water of in de bodem liggen. Als het vissen op schelpdieren niet ingrijpt op deze ecologische voedselbehoefte, blijf je binnen de natuurgrenzen.”

Natuurtype

Het probleem bij het opstellen van deze natuurgrenzen – parameters met bijbehorende grenswaarden – is dat de natuur zelf helemaal geen grenzen stelt, zegt Dankers. “Als je een heideveld omploegt komt er wel iets terug, maar dat is een ander natuurtype. Daarom is het essentieel om eerst natuurtypen te bepalen. Op een typische hoge kwelder groeit bijvoorbeeld een wadplantje in een bepaalde dichtheid en er is een bepaald oppervlak met open plekken en andere planten. De grens komt dan neer op het moment waarop je vindt dat het natuurtype verandert, en waar dat dan door komt.”

De natuurtypen worden ook nog eens beïnvloed door tal van factoren. Hoe vaak moet een mosselbank droogvallen om hem droogvallend te mogen noemen, en hoeveel oesters mogen erop voorkomen bijvoorbeeld. Het IMARES-rapport laat onder meer zien dat een mosselbank lang aan de definitie van mosselbank voldoet. In zijn *Normal Operating Range* kan bedekking variëren van tachtig tot vijf procent. “Als een mosselbank tachtig procent bedekt is kun je er best vissen of veel scholeksters hebben lopen. Maar is het maar vijf procent en er volgt storm of vogelvraat, dan kan het een ander natuurtype worden”, zegt Dankers.
Bij het omschrijven van natuurtypen moet ook worden aangegeven door welke factoren ze worden bepaald. Dat zijn er tamelijk veel, en deels zijn die nog onbekend, zo werd duidelijk uit het onderzoek. Ook is er nooit één factor die bepaalt of een systeem verandert. “In een strenge winter sterven bijvoorbeeld veel kokkels, en hele stukken wormenwad kunnen als er voldoende gunstige factoren zijn ook weer mosselbank worden. Het is een dynamisch systeem”, aldus Dankers.

Vereenvoudiging

De verkenning maakt duidelijk dat bij vergunningaanvragen voor activiteiten steeds opnieuw moet worden gekeken naar de effecten op natuur, maar dat wordt met de beschrijvingen wel iets eenvoudiger.
Een betere beschrijving van natuurtypen helpt verder bij het behoud en herstel van soorten en habitattypen, en is dus nuttig voor het Natura 2000-regime.
Het advies is om die beschrijving van natuurtypen niet alleen kwalitatief maar ook zo kwantitatief mogelijk te doen. Het gros van de informatie daarvoor is uit bestaande inventarisaties te halen, en uit referentiesituaties.

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Norbert.Dankers@wur.nl 0317 - 48 70 79

Streekeigen ontwerpen vergt nieuwe blik

Nieuwbouw past in het landelijk gebied zelden bij de historische dorpsstructuur of het lokale landschap. Architecten, cultuurhistorici en landschapsdeskundigen hebben hier wel richtlijnen voor opgesteld, maar in de praktijk komt nog weinig terecht van streekeigen ontwerpen. Onderzoek van Alterra laat zien dat investeren in discussies over streekeigenheid en particulier bezit kan helpen.

In twee gebieden die in Nationale landschappen liggen, is bekeken hoe ontwikkelingen in het landelijk gebied tot stand komen. Mensen die beroepsmatig bij die ontwikkelingen betrokken zijn, delen het beeld dat er kansen gemist worden, zo bleek uit gesprekken. Ontwikkelingen waarbij betrokkenen met veel enthousiasme aansluiten op het streekeigen karakter, zijn nog uitzonderingen. Als oorzaken werden genoemd een gebrek aan draagvlak, interesse, geld, kennis en vaardigheden, en beperkingen in regelgeving.
Ook maakte de studie duidelijk dat er soms te veel en soms te weinig mogelijk is met eigendom. “Als een eigenaar iets wil met een waardevolle schuur, maar dat wordt planologisch niet toegestaan, dan heeft zo’n gebouw geen functie, maar kost behoud wel geld. Dan bereik je je doel dus niet”, aldus onderzoeker Alwin Gerritsen. Belangrijk voor het realiseren van streekeigen ontwerpen is dat de kosten redelijk zijn en dat het eigenaren makkelijk gemaakt wordt. Verder blijkt het lastig om te beoordelen of een individuele bouwaanvraag past in het streekeigen karakter van een Nationaal landschap.

Zelf ontdekken

Investeren in discussies over streekeigenheid in relatie tot privébezit kan resultaat opleveren, liet een case over het opknappen van erven zien. “Begeleid door deskundigen in landschap, cultuurhistorie en beplanting, ontdekten bewoners en agrariërs hier zelf de kenmerken en waarde van hun erven, en ontstond draagvlak en energie”, vertelt Gerritsen. Medebewoners gingen elkaar zelfs aanspreken op wat zij met hun eigendom deden. “Meer streekeigenheid vraagt dus vooral een bepaalde manier van kijken bij eigenaren, maar ook bij overheden.” De oplossing zit dan ook in het vinden van een balans tussen stimuleren en reguleren.
Het onderzoek loopt nog tot eind dit jaar. Dan verwacht Gerritsen met handreikingen te komen over het inzetten van instrumenten waarmee streekeigen ontwerpen vaker kunnen worden gerealiseerd.

Cluster	Ecologische hoofdstructuur
Informatie:	**www.kennisonline.wur.nl**
Contact:	Alwin.Gerritsen@wur.nl 0317 - 48 19 26

De Helpdeskvraag van:

Miranda Meijster, projectleider Strategische dialoog recreatie bij de LNV-directie Natuur, landschap en platteland

Miranda Meijster: “Nu wordt gekeken naar wat kan in plaats van wat mag niet.”

Een goed belegde boterham verdienen en iets bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving. Dat wilden enkele grote recreatieondernemers, waaronder de Efteling, Molecaten vakantieparken en Recreatiegemeenschap Veluwe (RGV). Twee jaar geleden stelden ze daarom het Manifest van Hattem op, om samen nieuwe mogelijkheden te ontwikkelen voor de combinatie van recreatie en ruimtelijke kwaliteit, en boden dit aan de minister van LNV aan.
De vraag was hoe deze nieuwe benadering te verwezenlijken. Omdat LNV dit een interessante combinatie van een publieke en private doelstelling vond, ondersteunde ze dit graag. “De ondernemers wilden, met hun eigen bedrijven als pilot, laten zien waar ze in de praktijk tegenaan lopen”, vertelt Miranda Meijster. “We hebben toen het LEI gevraagd als procesbegeleiders bij het uitwerken van de innovatieagenda van de recreatieondernemers: hoe kunnen ze duurzaam ondernemen en bijdragen aan de kwaliteit van het landschap?” En dus werkten Ronald de Graaff en Marien Borgstein aan betrokkenheid bij ondernemers, aan voorbeeldprojecten, en hielpen bij het schrijven van het innovatieprogramma.
Het resultaat is een tweejarig innovatieprogramma Recreatie en ruimte en de oprichting van een zelfstandig werkend uitvoeringsapparaat (de InnovatieFaciliteit). Twee LEI-medewerkers werken hieraan mee als projectregisseur, en zorgen voor procesbegeleiding en kennisuitwisseling. Het progamma dient als opstapje naar een bredere opzet voor 2011-2015, en wordt betaald door de recreatieondernemers en het ministerie van LNV samen.
“Een veelgehoorde opmerking van recreatieondernemers is dat wet- en regelgeving vernieuwing in de weg staat”, zegt Meijster. “Uit onderzoek van de Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum blijkt echter dat het vooral gaat om hóe er met de wet- en regels wordt omgegaan, om interpretatie op lokaal niveau, toezicht en stroperigheid.” Bij natuurwetgeving als de EHS, Natura 2000 en de Flora- en faunawet gebeurt het wel dat ondernemers achtereenvolgens met verschillende handreikingen en regels te maken hebben. Nu wordt gekeken naar wat kan in plaats van wat mag niet. Voor Meijster is het programma een belangrijke bouwsteen voor discussies over het toekomstige recreatiebeleid. Minister Verburg stuurt de Tweede Kamer nog een brief met beleidsvoornemens.

Helpdesk

De Helpdesk biedt beleidsmedewerkers de mogelijkheid om kennis snel en strategisch in te zetten. Voor het stellen van kennisvragen kunt u terecht op www.kennisonline.wur.nl.

‘Verbind Europese natuur’

Reflectie

In Reflectie beschouwen medewerkers van Wageningen UR actuele thema’s. Deze keer Claire Vos.

Claire Vos: “We moeten af van vaste soortenlijstjes.”

Klimaatverandering is slecht nieuws voor honkvaste diersoorten. Om ze toch een kans te geven is een Europees netwerk van natuurgebieden noodzakelijk, vindt Alterra-onderzoeker Claire Vos. Nederland zal daarin een kruispunt zijn voor moerasnatuur.

“De komende eeuw mag het klimaat volgens de afspraken van Kyoto niet meer dan twee graden stijgen. Maar bijna niemand gelooft nog dat we dat gaan halen. Vier graden is waarschijnlijker. De geschikte klimaatzones van de meeste dier- en plantensoorten zullen daardoor honderden kilometers naar het noorden opschuiven. De Europese Unie is terecht trots op Natura 2000. Als alles klaar is, wordt twintig procent van het Europese landoppervlak beschermd.”

Netwerk

“Maar het besef groeit dat we er daarmee niet zijn. De Natura 2000-gebieden functioneren nog niet als een ecologisch netwerk. De grote gebieden moeten met elkaar verbonden worden om soorten de kans te geven om te migreren. Het natuurbeleid moet minder statisch worden. We moeten af van de vaste soortenlijstjes per habitattype, want het hoeft voor het functioneren van ecosystemen geen probleem te zijn dat soorten verdwijnen, als er maar andere voor terugkomen.”
“Uit modelberekeningen blijkt dat vooral de grootte van de beschikbare leefgebieden en de mogelijkheden om die te bereiken, bepalen of soorten tijdig met de klimaatzones kunnen meeverhuizen. Die verbindingen hoeven geen aaneengesloten natuur te zijn; als dieren het tussenliggende landschap maar door kunnen. Het landschap moet dus multifunctioneel zijn ingericht met voldoende natuurlijke elementen en voorzieningen bij barrières. Voor een das is een groen dooraderd agrarisch landschap met wat houtwallen en bosjes prima. Maar een boommarter heeft veel meer bosjes nodig. Ecologen rekenen aan het dispersievermogen van soorten. De ene soort legt gedurende zijn leven honderden kilometers af, de ander komt niet verder dan een paar honderd meter. De overlevingskansen van soorten bij klimaatverandering zijn erg afhankelijk van dat dispersievermogen. Hoe mobieler een soort is, hoe groter zijn kansen. Verder moet de omvang van leefgebieden zodanig zijn dat dier- en plantensoorten er een nieuwe duurzame populatie op kunnen bouwen, die zo groot is dat die tegen een stootje kan. Zeker omdat er meer weerextremen worden verwacht. Anders kunnen extreem natte, droge of warme periodes dieren en planten de nekslag geven.
Dat zal ook gevolgen hebben voor de Nederlandse Ecologische Hoofdstructuur. Nederland is een belangrijke delta; een Europese klimaatcorridor voor natte ecosystemen loopt zeker door Nederland. Nederland moet dus goed nadenken over verbindingen tussen de grote natte natuurgebieden in ons land.”

Groene infrastructuur

“Binnen Europa groeit het besef dat ontwikkeling van een groene infrastructuur tussen de Natura 2000-gebieden de volgende stap is in het Europese natuurbeleid. Ik was eind maart bij een inspirerende bijeenkomst van de EU. Hier werd het begrip groene infrastructuur breed gedragen door maatschappelijke en bestuurlijke organisaties. Er zijn al verschillende bouwstenen voor die aanpak. Het vraagt vooral om coördinatie en integratie van bestaand beleid en het organiseren van gebiedsprocessen. De EU wil bijvoorbeeld het gemeenschappelijk landbouwbeleid minder richten op prijssteun, en meer op diensten die boeren leveren, bijvoorbeeld onderhoud van het landschap. Als je weet welke regio’s belangrijk zijn voor het realiseren van internationale corridors tussen natuurgebieden, dan kun je dat geld bewust inzetten. Verder groeit de aandacht voor diensten van de natuur voor de samenleving. In Nederland zijn deze ecosysteemdiensten bijvoorbeeld klimaatadaptatie zoals wateropvang in overstromingsgebieden en kustbescherming, of water vasthouden op de hogere zandgronden.
Nederland zal als delta een centrale rol spelen in het Europese moerasnetwerk. Maar voor bos is Nederland onbelangrijk. De insteek van de Nederlandse overheid moet daar vooral zijn om een goede zijtak te krijgen in het Europese netwerk van bossen die soorten in staat stelt om naar onze bossen te migreren, anders lopen we het risico dat we over honderd jaar met soortenarme bossen overblijven.”

Claire Vos

Claire Vos is senior onderzoeker bij Alterra, en werkt o.a. mee aan een verkenning van het Planbureau voor de Leefomgeving over adaptatie van natuur aan klimaatverandering, die dit najaar verschijnt.